

УДК 81'276.6:004=111'06

Д.В. Щерба,

викладач

(Інститут підприємництва та сучасних технологій, м. Житомир)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ КОМП'ЮТЕРНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті аналізуються екстралінгвістичні чинники, які впливають на процес словотворення та типи словотвору, що є продуктивними для корпусу комп'ютерної лексики.

Поява нових слів у будь-якій мові завжди викликає неабиякий інтерес з боку лінгвістів. І хоча Джон Лайонз стверджує, що не існує загальноприйнятої відповіді на те, чому в мові відбуваються певні зміни [1: 189], вчені слушно зазначають, що "... дійсне розуміння природи мови немислиме без збагнення тих різноманітних типів руху, які в ній спостерігаються" [2: 197].

Актуальність дослідження англomовної комп'ютерної лексики, на наш погляд, визначається значною популяризацією цих слів та понять у сучасній англійській (і не тільки) мові.

Метою цієї статті є визначення чинників, що впливають на появу нових лексичних одиниць чи на розширення значень уже існуючих одиниць, а також дослідження особливостей формування комп'ютерної лексики англійської мови та систематизація неологізмів, що з'являються у сфері комп'ютерної лексики за способами словотвору.

Прийнято розрізняти як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники, що впливають на розвиток мови. Це пов'язано з тим, що "... мова у своїй еволюції проявляє **двоюку залежність** – від середовища, в якому вона існує, з одного боку, та від внутрішнього механізму та устрою, з іншого" [2: 198]. Не завжди можна пояснити зміни, що відбуваються у мові, лише одним із цих двох чинників – часто вони тісно переплітаються та є взаємop'язаними. Однак ми погоджуємося з думкою, що "в більшості випадків безпосередня основна причина виступає більш-менш чітко. Ця причина і створює імпульс, під впливом якої і відбувається мовна зміна" [2: 220].

Зазначаючи про зміни у корпусі комп'ютерної лексики, нам здається цілком обгрунтованим стверджувати, що домінуючу роль тут відіграє саме екстралінгвістичний чинник. На нашу думку, не можна недооцінювати його вплив саме у цій сфері, оскільки "найпотужнішим зовнішнім фактором, що викликає мовні зміни, є прогрес людського суспільства, який виражається в розвитку його духовної та матеріальної культури, в розвитку продуктивних сил, науки, техніки та ін., який тягне за собою ускладнення форм людського життя та, відповідно, мови" [2: 234]. А оскільки розвиток інформаційних технологій є безпосередньо результатом прогресу людського суспільства, то ми можемо зробити логічний висновок, що у нашому випадку саме зовнішні фактори відіграють провідну роль.

Розвиток мови саме у сфері науково-технічної лексики дійсно становить неабиякий інтерес. Важливість змін у цій сфері відзначає Т.Р. Кияк: "Науково-технічна революція як одне з найважливіших соціальних явищ сучасності вносить істотні зміни у лінгвістичну модель світу. Ці зміни полягають насамперед у тому, що нині переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика (терміни та номенклатурні назви), причому ця величина має тенденцію до тривкого зростання" [3: 5]. Отже, це не може не викликати зацікавленості щодо вивчення та систематизації цього шару лексики. Така зацікавленість, на думку В.Г. Гака, викликана ще тим, що "дані науково-технічної термінології цікаві ... в тому відношенні, що вона (науково-технічна термінологія – прим. наша, Д.В.) являє собою **найбільш жваву частину словника (шрифту наш – Д.В.)**, яка постійно оновлюється та розвивається. Тут ми можемо простежити мову в динаміці, розкрити живі і продуктивні процеси" [4: 32]. На основі цих тверджень ми можемо зробити висновок, що оновлення і розвиток лексики у цій сфері спричиняються саме екстралінгвістичним фактором – розвитком науково-технічного прогресу. В чому ж безпосередньо полягає суть впливу екстралінгвістичних чинників на появу нових лексичних одиниць чи розширення значень вже існуючих слів? Тут ми цілком погоджуємося з твердженням В.В. Єлісєєвої, що поява нового значення чи слова пов'язана з "появою в житті суспільства **нового денотата** – предмета чи поняття" [5: 12]. А отже, цілком необхідною стає номінація цього нового предмета чи поняття. За словами Гака, номінація саме в цій галузі є важливим практичним завданням [4: 32]. Він же пропонує розрізняти наступні аспекти акту номінації:

1) **джерело**, куди входять: а) використання готової лексичної одиниці певної мови; б) створення нової лексичної одиниці; в) запозичення з іншої мови. Корпусу комп'ютерної лексики англійської мови притаманні перші два випадки номінації;

2) **зовнішня структура**, до якої входять: а) просте слово; б) дериват; в) складне слово; г) словосполучення. Кожен з цих структурних типів може бути представленим у вигляді усічень чи скорочень. Усе це характерно і для комп'ютерної лексики;

3) **внутрішня форма** – різноманітні ознаки, що пов'язують назву з джерелом: зовнішні риси, призначення та функція, матеріал, спосіб виготовлення, зв'язки з іншими, вже відомими предметами чи поняттями та ін.

4) **спосіб найменування**, в якому розрізняють пряме та переносне найменування. Переносне включає в себе образне (метафора та метонімія) та безобразне перенесення (розширення, звуження, зсув) [4: 32]. Це теж притаманне лексиці, що нас цікавить.

Джерело появи а) нових лексичних одиниць та б) нових значень уже існуючих слів нерозривно пов'язане із процесом, відомим як словотворення. І якщо в першому випадку йдеться про морфологічний спосіб словотворення, то в другому мається на увазі лексико-семантичний спосіб, хоча деякі вчені не схильні виділяти останній

як окремий спосіб, відносячи його до зміни значення вже готового слова [5: 35]. Дещо пізніше ми більш детально розглянемо ці способи на прикладах одиниць комп'ютерної лексики.

Результатом процесів словотворення є поява **неологізмів**. Але чи всі слова, що з'являються, слід вважати неологізмами? Згідно з М.І. Мостовим, "чітких критеріїв визначення неологізма як мовного явища немає, а спроби відмежувати його за певними правилами поки що позитивних наслідків не дають" [7: 175]. Єлісєєва В.В. зазначає, що не кожне слово, яке з'являється у мові, можна називати неологізмом. Вона визначає наступні стадії розвитку: "по-перше, це okazіоналізм, значення якого міцно пов'язано з певним контекстом і не сприймається поза його межами. Пізніше, при наявності цілого комплексу передумов до цього, слово може поступово закріпитися в мові (лексикалізуватися); на цій стадії воно вже – неологізм, який може чи остаточно ввійти до лексичної системи, чи припинити своє існування" [5: 44]. Головною передумовою для лексикалізації нового слова, на наш погляд, є розуміння його значення з подальшим вживанням носіями цієї мови. Не останню роль при цьому має відігравати його евфонічність та відповідність правилам і нормам певної мови.

Виходячи з того, що нове слово може бути новим чи за формою, чи за змістом, чи як за формою, так і за змістом, В.В. Єлісєєва пропонує розділяти неологізми на три групи: 1) власне неологізми (нова форма і новий зміст); 2) перенайменування (нова форма – вже відомий зміст); 3) переосмислення (вже існуюча в мові форма – новий зміст). Е.М. Дубенець пропонує відносити перші дві групи до синтаксичних неологізмів, а одиниці третьої групи, які є результатом вторинної номінації, – до семантичних неологізмів [8: 159], але така класифікація не є досконалою, оскільки власне неологізми можна віднести як до перших, так і до других.

У цій статті коло наших інтересів пов'язане з англomовною комп'ютерною лексикою, яка являє собою окрему тематичну групу (ТГ). За визначенням Н.Ф. Алефіренко, ТГ – це "сукупність слів, що позначають певну предметну галузь" [6: 231]. Особливістю формування комп'ютерної лексики є велика динамічність мовної матерії цієї ТГ. Це зумовлено вищезазначеними екстралінгвістичними факторами – розвиток тієї чи іншої сфери науки та техніки знаходить відповідний виклик у мові. Галузь інформаційних технологій у наш час є домінуючою за швидкістю розвитку, а отже, є цілком логічним, що ця ТГ уособлює собою "епіцентр" тієї "найбільш жвавої частини словника, що постійно оновлюється та розвивається", про що казав В.Г. Гак.

Перш ніж безпосередньо перейти до класифікації продуктивних типів словотвору комп'ютерної лексики, хочемо зазначити, що до цієї ТГ ми відносимо всі лексичні одиниці, що пов'язані з галуззю інформаційних технологій, незалежно від їх стилістичного розшарування. Лексичні одиниці різних шарів мови не знаходяться у статичному положенні стосовно одна одної – навпаки, вони динамічно взаємодіють: терміни та номенклатурні найменування детермінологізуються, переходячи до шару загальноновживаної лексики; сленгові і жаргонні слова та професіоналізми популяризуються і, втрачаючи свою експресивну забарвленість, теж набувають статусу загальноновживаних [2: 496]. Це явище В.Г. Гак називає лексичною інтеграцією [4: 71]. А виходячи з особливості формування комп'ютерної лексики, динаміка цих процесів взаємодії та взаємопроникнення лексичних одиниць на порядок вища. Таким чином, нам здається недоцільним "таврувати" ті чи інші слова, зараховуючи їх до одного з шарів лексики, бо через недовгий проміжок часу їх статус може змінитися.

Поставивши за мету класифікувати продуктивні типи словотворення комп'ютерної лексики, слід відзначити той факт, що останнім часом відбувається "перегрупування" продуктивних типів (морфологічного) словотворення: такі типи, як скорочення та бленд, які ще у 1993 році вважалися М.І. Мостовим другорядними, у 2003 році В.В. Єлісєєва називає продуктивними [5: 35]. Особливо це стосується комп'ютерної лексики.

Отже, прийнято розрізняти морфологічний та лексико-семантичний типи словотворення. У першу чергу, розглянемо різновиди морфологічного типу, які розрізняють залежно від характеру словотворчих засобів. У наш час найбільш продуктивними є 6 типів морфологічного словотворення: 1) афіксація; 2) словоскладання; 3) конверсія; 4) реверсія чи зворотній словотвір; 5) контамінація (blending); 6) скорочення. Розглянемо кожен з них окремо:

1) **афіксація** – утворення нової лексичної одиниці шляхом додавання до основи афікса. Залежно від місця розташування розрізняють: суфікси, префікси, інтерфікси, конфікси, інфікси та ін. Найбільш продуктивним підтипом для комп'ютерної лексики є суфіксація, що пояснюється, на нашу думку, великою кількістю понять, які мають агентивну чи інструментальну функції: **scanner, encoder, formatter, programmer**. Яскравим прикладом продуктивності суфіксації в комп'ютерній лексиці може бути ряд дериватів, утворених від дієслова **to hack**, що у свій час було утворено шляхом вторинної номінації та вже є зафіксованим у новому значенні у Oxford English Dictionary: **hacker, hackerdom, hackerism, hackerish, hackery, hackerly, hacked, hacking, hackitude, hackerese, hackishness** [9]. Ця основа, до речі, характеризується досить високою сполучуваністю та фіксується у багатьох типах словотворення.

Окремо місце займає проблема визначення статусу таких морфем, як: **bio-, mini-, maxi-, poly-, micro-, -holic, -mania** та ін. Деякі вчені [8] використовують терміни **splinters** та **completives**. Ця точка зору, на наш погляд, має суттєвий недолік, а саме неможливість їх віднесення до одного з двох типів словотворення – афіксації чи словоскладання. Деякі вчені називають їх комбінуючими формами [7: 13] чи напівафіксами [10: 114]. Ми ж, слідом за В.Г. Гаком, В.В. Єлісєєвою та Н.Ф. Алефіренко [4; 5; 6], схильні називати такі морфеми **афіксоїдами** – напівслужбовими морфемами, які частково втратили лексичне значення кореня та набувають службової ролі. Їх десемантизація, за словами В.Г. Гака, сприяє ряд синтаксичних та семантичних факторів: семантична надлишковість, транзитивне вживання, спеціалізація використання, абстрактність чи переносність значення [4: 284]. Для комп'ютерної лексики характерні як афіксоїди, що притаманні англійській мові взагалі: **computer-holic, gigabyte, microchip, microcircuit, macroassembler, macrocommand**, – так і суто власні "надбання". Наприклад, префіксоїд **e-**, що є апокопою слова **electronic**, уперше з'явився у слові **email**, спочатку через дефіс, а

згодом і разом. Наші дані дають змогу стверджувати, що на сьогодні він частково десемантизувався та породив цілу низку неологізмів, деякі з котрих через новизну ще пишуться через дефіс: **e-commerce, e-learning, e-business, e-comment, e-back, e-girlfriend** та ін. Префіксоїд **e-** в цих словах не означає "електронний", а лише вказує на імпліцитний зв'язок з мережею Інтернет;

2) **словоскладання** – об'єднання двох чи більше основ в одне слово-комполит, що відрізняється своєю цільнооформленістю. Розрізняють складні та складнопохідні слова. Наприклад: **database, motherboard, bitmap, netdead, hardcoded, hardwired, sandbender, wirehead**. Їхня відносно невелика кількість у комп'ютерній лексиці, на наш погляд, пояснюється ще недостатнім терміном існування цієї ТГ як такої. Як правило, композити – це наступний рівень сталих словосполучень, що зумовлюється високою частотністю їх уживання;

3) **конверсія** – утворення нового слова шляхом переходу з класу однієї частини мови в іншу. Найпродуктивнішими є дві схеми: $N > V$ та $V > N$. Для першої схеми конверсії типовою є наявність агентивних чи інструментальних відносин між старою та похідною основами. Для другої схеми – передача похідним результату дії, яку передає основа дієслова. Типовими для комп'ютерної лексики є конвертовані дієслова, що утворені від складних чи скорочених іменників, та іменники, що утворені від дієслівних фраз: **to backspace, to alt-tab, to gensym, to database, to datestamp, to demo, to bookmark, download, backup, login**. Часто процесу конверсії зазнають іменники, що самі відносно нещодавно з'явилися у цій ТГ шляхом вторинної номінації: **to boot, to bomb, to freeze, to hang, to mailbomb, to sleep**;

4) **реверсія чи зворотній словотвір** – деривація нових слів шляхом відсікання афіксів: **doubleclick** від **double-clicking**. Слід зазначити, що цей тип у нашому випадку не є продуктивним. На нашу думку, це є наслідком непродуктивності словоскладання у цій ТГ;

5) **контамінація (blending)** – вплив одного слова на інше, результатом чого є виникнення нової форми (бленда), що містить ознаки обох слів. **Hackintosh, adverbation, anticipointment, hacktivist, netizen, netiquette, slacktivism, webliography**. Зараз ще важко сказати, які з цих неологізмів залишаться у мові, а які зникнуть;

6) **скорочення** – процес усичення слова шляхом апокопи, афери чи синкопи: **op, param, char, doc, app**. Різновидом скорочення є аббревіатури та акроніми, що є чи не найпродуктивнішим типом для нашої ТГ: **DDA, DMA, URL, DSL, MPEG, SIG, WYSIWYG, RAM, ASCII, plokta**. Продуктивність саме цього типу зумовлюється потребою мовної економії у сфері інформаційних технологій.

Лексико-семантичний спосіб також є одним з найпродуктивніших – велика кількість неологізмів з'являється шляхом переосмислення – метафори та метонімії – вже існуючих слів та словосполучень: **bug, skyscraper, firewall, mailbomb, mockingbird, Columbo site, chipmunk effect, meatloaf, mouse potato, three finger salute, war-chalking, Easter egg, Swiss-knife effect**.

Отже, особливості формування комп'ютерної лексики закладені в екстралінгвістичних факторах – бурхливий розвиток у сфері інформаційних технологій є "каталізатором" для динамічних процесів словотворення у цій ТГ. Особливою рисою є тяжіння деяких типів до продуктивності саме у цій галузі: афіксації, скорочень та вторинної номінації. Оскільки одиниці цієї ТГ за кількістю та швидкістю появи займають чи не найперше місце, то можна зробити припущення, що багато з них згодом увійдуть до загального словникового складу англійської мови. Перспективою подальшого дослідження вважаємо спостереження за неологізмами в цій ТГ та вивчення факторів зміни їх форми чи статусу задля більш ретельної систематизації та класифікації останніх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лайонз Джон. Язык и лингвистика. Вводный курс: Пер. с англ. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.
2. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка. Под ред. Б.А. Серебrenникова. – М.: Издательство "Наука", 1970. – 597 с.
3. Д'яков А.С. та ін. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. – К.: Вид. дім „КМ Academia", 2000. – 218 с.
4. Гак В.Г. Беседы о французском слове. Из сравнительной лексикологии французского и русского языков. Изд. 2-е, испр. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 336 с.
5. Елисеева В.В. Лексикология английского языка. Учебник. – СПб: СПбГУ, 2003. – 44 с.
6. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс: Учеб. пособие для студ. филол. спец. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр "Академия", 2004. – 368 с.
7. Мостовий М.І. Лексикология англійської мови: Підруч. для ін-тів і фак. інозем. мов. – Х.: Основа, 1993. – 256 с.
8. Дубенец Э.М. Лексикология современного английского языка: лекции и семинары. Пособие для студентов гуманитарных вузов. – М.: "Глосса-Пресс", 2002. – 192 с.
9. The on-line hacker Jargon File, version 3.0.0, 27 JUL 1993. – 353 p.
10. Антрушина Г. Б., Афанасьева О. В., Морозова Н. Н. Лексикология английского языка: Учеб. пособие для студентов. — М.: Дрофа, 1999. — 288 с.
11. Buzzword Compliant Dictionary. A Tongue-in-Cheek Production of WalstonOne Communications. © Copyright 2000-2003, WalstonOne Communications. <http://www.buzzwhack.com/indac.htm> – 88 p.
12. New Words Dictionary. <http://www.englishspace.com> – 12 p.
13. Babel: A Glossary of Computer Oriented Abbreviations and Acronyms. Version 02A. Copyright (C) 1989-2003. Irving & Richard Kind. All Rights Reserved. – 79 p.

Щерба Д.В. Особенности формирования корпуса компьютерной лексики.

В статье анализируются экстралингвистические факторы, влияющие на процесс словообразования, и виды, продуктивные для корпуса компьютерной лексики.

Shcherba D.V. The peculiar features of formation of computer lexis corpus.

The article deals both with the extralinguistic factors influencing the word-building process and with the productive computer lexis corpus word-building means.